

Anton Julius Sand – en lege uten grenser

Av Jan P. Breida

I løpet av de 40 årene dr. Anton Julius Sand var den myndige leder av Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske i Strinda, ble han en velkjent og aktet mann i bygda. Han engasjerte seg på flere områder, f. eks. som mangeårig medlem av Strinda herredsstyre der han var ordfører i 1898-99. I denne artikkelen retter vi imidlertid søkelyset mot hans liv og virke før han som trettiåring

ble ansatt ved Reitgjerdet i 1874. Det var i hans ungdomstid Norge var i ferd med å løftes fram i rekken av «moderne samfunn». Man bygde veier og vidspente broer, det kom jernbaner og telegraflinjer, dampskip, landbruksskoler, hypotekbanker, mekanisk industri osv. Men ikke minst foregikk også mye nytenking innenfor medisinen. Det var da myndighetene for alvor også satte norsk helsevesen på kartet som et ledd i å bygge - og modernisere landet.

Dr. Anton Julius Sand (1844-1916)

Dr. Sand var forstander og lege ved Reitgjerdet Pleiestiftelse for spedalske i årene 1874-1914. I Strinda ble han en sentral offentlig skikkelse som deltok aktivt i herredsstyrets virksomhet, også som ordfører og varaordfører gjennom en årrekke. Han var med i flere kommunale komiteer, bl.a. som formann i byggekomiteen for Moholt kirke. Han engasjerte seg dessuten i landbruk, ikke bare ved egen drift på sine gårder Reitgjerdet, Granåsen og Brøset, men også innenfor det lokale landbrukssamvirket.

Noen av dr. Sands verv:

- Formann i Strindens Landbruksforening 1881- 1884.
- Medlem av styret for Trondhjems Meieribolag.
- Formann i Søndre Trondhjems Amts landhusholdningsselskab.
- Medlem av styret for Foreningen til Dyrenes beskyttelse i Trondheim med omegn.
- Viseordfører i Lade «Fattigecommission».
- Styremedlem i Selskabet for Norges Vel.
- Amtets representant i Dovrebanekomiteen.
- Medlem i byggekomiteen for nytt sykehus i Trondheim.
- Medlem i komiteen for jernbane Leangen-Jonsvatnet.

Bildet viser Dr. Anton Julius Sand i festantrekk. Han bærer St. Olavs Orden som han fikk tildelt i 1905 «for fortjenstfull virksomhet i sin stilling». Det andre er et bronsekors fra det internasjonale Røde Kors for en fremragende medisinsk virksomhet som vil bli nærmere omtalt og beskrevet i denne artikkelen.

«Glunten» fra Helgeland

Doktorens sønn

Den første kilde som gir opplysninger om Anton Julius, er kirkeboka for Nesna prestegjeld i Nordland. Her leser vi at han kom til verden den 24. april 1844 som sønn av distriktslegen i Nord-Helgeland, *Fredrik Christian Sand*, og hustru *Augusta Amalie, f. Francke*. Foreldrene hadde giftet seg to år tidligere i Hørg kirke, da den 30 år gamle legen ennå hadde praksis i Orkdal og Gauldal fogderi. Når Helgeland nå skulle deles i to legedistrikter, var Fredrik Chr. Sand blitt utnevnt til distriktslege for Nordre Helgeland med Nesna som bosted. Hit kom den lille familien flyttende sommeren 1843 med en knapt årgammel datter, Sara Nikoline. Mest trolig var det hjuldampbåten «*Prinds Gustaf*» som brakte dem nordover fra Trondheim til handelsstedet Husby på Tomma, som var en av Nesna-øyene. Herfra fikk de privat båtskyss inn til selve Nesna, kirkestedet på slettelandet mellom Ranafjorden og Sjonafjorden i Helgeland.

Det var folksomt da Anton Julius ble «hjemmedøpt» den 27. september 1844. Gjevt folk var møtt fram denne høstlige dåpsdagen, de kom over sjø og land fra fjern og nær i distriktet. Kirkeboka nevner at foruten sogneprest Greve og klokker Augustinussen var selveste proprietær Isak Jørgen Coldevin fra Dønnes gods blant dåpsvitnene i likhet med distriktets fremste handelsmenn. Alle med fruer og madammer, må vite. Faddere og gjester brakte med seg rikelig med dåpsgaver og «føringskost», dvs. matvarer og «skålegaver». Man ville markere den sterke posisjon doktorfamilien hadde i lokalsamfunnet. Utnevnelsen til

distriktslege hadde nemlig gjort dr. Fredrik Christian Sand til embedsmann, og dåpsgildet markerte en aksept på at familien Sand dermed tilhørte den forholdsvis lille kretsen av «kondisjonerte» på Helgeland.

Barndomsheimen

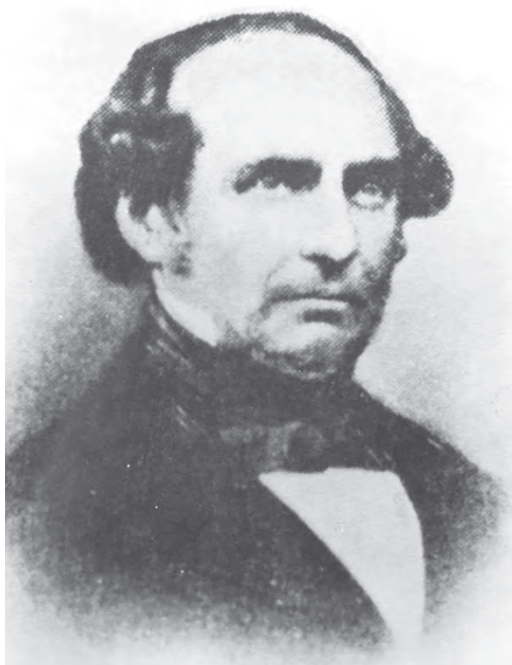
Doktorgården på Nesna ble hans barndomshjem. Moren var «husmoderen», oppdrageren og den som holdt styr på drenger og tjenestepiker. Anton Julius fikk en bror eller søster annethvert år - gjerne ved nyttårstider. Først kom *Fredrik Christian* (1846), så fulgte *Magna Marie* (1848), *Kamilla Emilie* (1850), *August Nikolaus* (1852) og *Augusta Amalie* (1855). Da storesøster *Sara Nikoline* ble syk og døde, trolig av nervefeber i november 1851, ble Anton Julius eldstemann. Det ga økt autoritet i søskenflokket, men samtidig også forpliktelser og ansvar. Han fikk vel etter hvert lov til å assistere sin mor og f.eks. være apotekergutten som rullet gasbind, rørte salver og veide pulverporsjoner med skålvekt. Slik vokste han opp i nærkontakt med det offentlige helsevesenet. Vi kan kanskje si han startet sin medisinske løpebane på apotekerrommet hjemme, som en introduksjon til legeyrket. Samtidig kom han moren nærmere på denne måten. Doktoren så han sjeldnere, han var stadig opptatt og fraværende. Dette savnet var likevel ingenting mot hva moren selv kunne fortelle, for hun hadde *aldri* sett sin far, som også hadde vært lege. Men Anton Julius ble aldri mett av å høre henne fortelle historien om morfar som hadde vært med i krigen mot selveste keiser Napoleon!

Distriktslegens travle hverdag

Det kan hende at også Anton Julius savnet far sin av og til. Doktoren var sjelden skikkelig til stede i heimen. Han var stadig ute i praksis, ofte til de mest upassende tider. Han kunne bli hentet av rors-karer en sen jule natt for en sjøreise til pasienten som kanskje befant seg milevis unna. For distriktslegen var det heller ikke snakk om ferier, og det var ingen vaktordning. Han måtte være i beredskap til enhver tid året rundt og legge ut på reiser i sitt store nord-helgelandske distrikt på mangt et krevende sykebesøk i all slags vær. Med hesteskyss og delvis til beins forserte han ulendt terreng, og iblant ble det båtskyss over lumske havstrekninger, ofte til avsides plasser inne i Ranafjorden eller ute på øyene. Dramatiske situasjoner kunne oppstå når uvær slo til underveis, men ikke mindre kritisk og risikabelt var det ofte når han måtte være kirurg på kjøkkenbenken i et lite fiskerhjem og for eksempel amputere tær, fingrer eller fjerne svulster på hud eller lepper. Kunnskap om narkose og sterilisering av operasjonssår var lite kjent på denne tiden, og faren for sårfeber var alltid til stede. Infeksjonssykdommer var ellers vanligste dødsårsak, og doktoren var selv utsatt for smitte.

Distriktslegens arbeid var todelt. Ved siden av det kurative var han pålagt administrative oppgaver. Han skulle føre tilsyn og statistikk for alt som hadde med helsemessige forhold i distriktet å gjøre. Hvert år måtte han innlevere en «Medicinalberetning» for legedistriktet med beskrivelse av sykdommer, klima, leveforhold, boligstandard, arbeidsliv, kosthold og sedelighet m.m. I 1850-åra ble det

opprettet sunnhetskommisjoner der det ble pålagt distriktslegene å delta. Spedalskhet ble betraktet som et nasjonalt onde, og de spedalske skulle telles og kartlegges. I 1852 ble det talt opp 18 spedalske på Nesna.

Fredrik Christian Sand var født i Trondheim 10/4 1813. Han avla medisinsk eksamen ved universitetet i Christiania i desember 1839, praktiserte i Orkdal og Guldal fogderi og giftet seg i Horg med *Augusta Amalie Francke*, f. i Chr.a. 1819. I 1843 ble han distriktslege i Nordre Helgeland med bosted på Nesna. Han fikk Ranen Distrikt fra 1855 og virket her i 5 år før han ble tilsatt som lege og forstander ved Reknes nyopprettede Pleiestiftelse ved Molde i 1860. Etter 3 år tok han også over som styrer ved Romsdal Amts sykehus. I Nesna var han flerårig ordfører og medlem av fattigkommissjonen. Han ble også ordfører i Molde. Paret fikk 8 barn. Foto: Digitalarkivet.

Klokkargården (i midten) var Nesnas faste skole fra 1824 til 1886. Her bodde Johan Augustinussen, bygdas lærer, klokker og kirkesanger, men også ordfører og stortingsmann. Han var en varmhjertet skolemann og tillitsvekkende i all sin ferd. Anton Julius hadde kort skolevei. For de som kom langveisfra, fantes internat i 2. etasje med ett soverom for gutter og ett for jenter. Disse elevene var gjerne forsynt med niste hjemmefra etter hva de hadde råd til. De kunne koke middagsmaten selv, noe et par av de største jentene tok seg av. Skole ble holdt om formiddagen, så var det lekser, og ved leggetid kunne Augustinussen lese eventyr og andre spennende historier fra sin rikholdige boksamling. Foto: Ole Tobias Olsen. Arkiv: Helgelands Museum avd. Nesna.

Fra Klokkargården til Universitetet

Det var moren som satte Anton Julius «i bok», dvs. lærte ham å lese. Den første ABC-boka begynte med alfabet, stave- og leseøvelser. Så kom fargede bilder av dyr, der forbokstavene i deres navn tilsvarte bokstavene i alfabetet. Etter det veiledet hun gutten i Katekismen, som han etter hvert kunne utenat, sikkert uten at han forstod så mye. Så kom Pontoppidans forklaring. Lesekunsten var intet problem da Anton Julius begynte på skolen i sitt 8. år.

På Trondhjems Katedralskole

Etter 17 års tjeneste på Helgeland flyttet familien Sand til Molde i 1860. Overlegen for den spedalske sykdom, *Ove Guldberg Høegh*, hadde tilbudt dr. Sand stillingen som lege og bestyrer ved Reknes pleie-

stiftelse for spedalske. Stiftelsen var da nettopp ombygd til bedre og rommeligere standard for pasientene. Tre år senere tok han også over som bestyrer ved Romsdal Amtsykehus. Som i Nesna påtok dr. Sand seg offentlige verv i Molde, blant annet fungerte han som ordfører en tid.

Da familien flyttet til Molde i 1860, hadde Anton Julius allerede et par år tidligere startet en ny epoke i sitt unge liv. I trettensårsalderen ble han sendt til Trondheim for å begynne på Trondhjems Katedralskole. Enhver embedsmanns sønn fikk høre at skulle man bli lærd og nå opp mot åndshimmelen og stormannslivet, burde man søke klassisk dannelse og absolutt lære seg latin! Gjennom privatlærere hadde Anton Julius på forhånd fått undervisning som brakte ham gjennom «nåløyet», slik at han

kunne opptas i 3. latinklasse i august 1858. De fleste av skolens nærmere 90 elever kom fra embeds- og handelsstanden. På Trondhjems Katedralskole fikk de lærere som kalte seg *adjunkter* og *lectorer*, mens elevene var dicipler som gikk på årstrinn som kaltes *lectier*. Siste klasstrinn ble kalt «Mesterlectien». Ikke alle nådde dit. Over personalet og diciplene tronet den mektige rektor, Carl Arnoldus Müller.

Latinskolen – den lærde skole

Anton Julius trivdes neppe særlig godt de 5 skoleårene han tilbrakte som dicippel på katedralskolen, det gjorde ikke de andre guttene heller. Det ble et press med åndsfern pugging og lite fritid i en fagsprengt skole som byguttene kalte fengsel der lærerne

var fangevoktere. Lærebøkene presenterte ofte stoffet på en måte som var lite tilpasset tankekraften i unge hjerner. Landsguttene fant seg mer stillferdig i situasjonen, de var gjerne lydige, mer ydmyke og lettere å holde i tømme. Til gjengjeld var det ofte de som først bukket under og ga opp under presset. Kritiske røster reagerte på at elevene i løpet av 3. og 4. lectie måtte arbeide seg inn i 6 nye fag i løpet av 2 år og bruke all sin tid på lekser. Man hadde sett flere elever avslutte skolen med svekket helbred.

Elevene i den lærde skole (latinskolen) hadde en stor arbeidsbyrde hengende over seg dersom de tok sin skolegang alvorlig og pliktoppfyllende. Det stod stor respekt av rektor Müller, og han forbedret tross alt på

Morsslekta

Mormoren til Anton Julius het Jacobine *Nicoline Hirsch*. Hun ble døpt i Akershus slottskirke 3. september 1794 og døde 8. mai 1865. Hun var datter av ingeniørmajor *Patroclus Hirsch* (1758-1828) og *Kristine Møller*, som døde 1806, bare 41 år gammel. Hirsch-slekten var av tysk opprinnelse, men faren til Jacobine var født i København.

Jacobine var 25 år gammel da hun ble gift med den 8 år eldre korpselegen *August Theodor Francke* den 4. januar 1819. Han kom opprinnelig fra Weddersleben i Preussen, hadde studert kirurgi i Berlin og ble som kompanikirurg i den prussiske armé såret og tatt til fange av keiser Napoleons tropper under fektningen ved Saalberg i oktober 1806. Senere ble han beordret til tjeneste i Norge hvor han etter hvert ble bataljonskirurg ved Telemarkske Infanteriregiment med bopel i Fredriksvern. Slik ble morfar til Anton Julius med på mobiliseringen under krigstruselen i grunnlovsåret 1814. Etter 1815 tok han preliminæreksamen og noe senere også ordinær medisinsk eksamen ved det nye norske universitetet i Christiania. Han bosatte seg som militærlege på Hadeland og var underkirurg i et musketerkorps da han møtte Jakobine Hirsch i Gran på Hadeland.

De giftet seg altså den 4. januar 1819. En datter, nemlig Anton Julius' mor, *Augusta Amalie*, ble født 18. oktober samme år. Hun opplevde aldri å få se sin far. Han døde knappe halvåret før hun ble født. Senere fikk hun vite hva som hadde skjedd. På den første maidagen hadde faren hennes salet hesten, hilst muntert farvel til sin allerede svangre hustru Jacobine og ridd av gårde på en tjenestereise. Underveis må hesten ha blitt skremt av et eller annet. Iallfall forteller historien at den løp ut og kastet rytteren av. Følgen var at korpselege August Theodor Francke døde 3 dager senere som følge av brudd på hjerneskillen.

Farsslekta

Slektsnavnet Sand ble brakt til Trondheim av Anton Julius' farfar Ole Sand (1779-1823) som vokste opp i Nerstrand ved Stavanger. Han kom første gang til Trondheim 25 år gammel våren 1804. I mellomtiden hadde han fått sin læretid i kjøpmannskap hos en av de fremste kjøpmenn i Bergen og på egen hånd skaffet seg kunnskaper i skrive- og regnekunsten samt tysk og bokholderi. I Trondheim fikk han stilling som handelsbetjent hos grosserer og reder Fredrik Bing (1766-1853), en av byens mest velstående borgere.

5. september 1809 giftet Ole Sand seg med Maren Birgitte Wright Bruun, f. 1787. Hennes foreldre var skipper Just Bruun (1757-1816) og Antonette Wibe Steen (1761-1789), datter av Søren Steen, hyttmester ved kobbervirket i Alvdal. Ole kjøpte gården Kjøpmannsgaten 8 ved Bybroen, og paret flyttet inn der omkring 1810. Her kom fire barn til verden, først Louise Margrethe i 1811, så Anton Julius i 1812, Fredrik Christian i 1813 og til slutt Mathilde i 1815.

Ole Sand synes på denne tiden å være sosialt veletablert blant byens borgerskap. Han drev selv en betydelig handelsvirksomhet som kjøpmann. Vareutvalget han presenterte var «assortert»: «Tobaksblade, Røgetobakk, Fransk Vinædike, Risengryn, Cognac Brændevin, Rom, Amerikanske Hvedekaker, Grøn The, Hvedemel, små Hollandske Oste, Citroner, Havregryn, Alt nylig ankommen»*)

I følge Pantebok for Strinden og Selbo Sorenskriveri fikk Ole Sand i 1813 skjøte på gården Øvre Tesli, matr. 494, på Strinda. Det var samme år som Anton Julius' far Fredrik Christian ble født. Med kjøpet fulgte bygninger, en ganske ny kvern og atskillige lass med høy, korn, poteter, gjødsel og en utmark med skog til både rundtømmer og brensel. Øvre Teslien ble noen år familiens avlsgård, der Ole Sand også startet et teglbrenneri. **)

Handelskrisen etter Napoleonskrigen fikk Ole Sand til å tenke i nye baner. Han underskrev en avtale med grev Schmettow på Rotvoll om å overta hans gods i Ørland prestegjeld for 5000 spd. Eiendommen lå ved kysten sør for Trondheimsfjorden og bestod av gården Moltuen samt partene Abelvik og Terningen med tilhørende øyer, laksevald, hus, sag- og møllebruk. (Se min artikkel om Schmettov i årbok for Strinda historielag 2013.) Med fulgte også avlinger, husdyr, inventar, fiskeredskaper, tømmer og bord m.m. I 1820 flyttet Ole og Maren Sand til Moltuen for å starte et nytt liv. Det ble kortvarig, for på nyåret 1823 kunne man lese denne triste meldingen i Trondhjems skoles alene privilegerede Adressecontoirs Efterretninger (Adr.):

*– Sørgeligst bekjentgjør jeg herved, at fredag den 17. januar, eftermiddag kl 5, forlod min kjære mand denne verden, efter 2 dage sygeleie, i en alder av 45 år og 18 års ektestand. Dette tap begrædes av meg og 4 uforsørgede børn. Moltuen, den 18. februar 1823. Maren Wright sal. Sand, født Bruun.***)*

11. februar 1825 solgte enken eiendommen på auksjon og flyttet tilbake til Trondheim. Senere hører vi ikke mer om Maren før ved folketellingen 1865. Etter 32 år i enkestanden bodde hun da hos datteren Mathilde i Kristiansund. Mathilde var gift med kemner i byen, Marcus Hegge Lossius, og de hadde 6 hjemmeværende barn.

*) Adr. 13/4 1810 **) Adr. 19/3 1816. ***) Adr. 24/1 1823.

mange måter situasjonen for diciplene i sin tid som rektor. Han så at flere av guttene slet under åket, ble sløve og likegyldige, til og med syke. Han ønsket at de skulle få tid til fornuftig rekreasjon, egen åndelig utvikling og selvstendig tenkning. Timetallet pr. dag ble derfor redusert noe. Hver skoletime hadde tidligere vært på 60 minutter uten friminutt. Nå innførtes små friminutter etter hver time og et langfriminutt på hele 15 minutter klokka 11. Til gjengjeld ble det anledning til å gi flere heimeoppgaver. Ferien var på 1 måned.

Mye fritid var det derfor ikke snakk om, bare i helgene fantes lyspunkter. Da kunne Anton Julius gå i «Discipelsamfundet», en slags klubb der latinskoleguttene satte hverandre stevne hver lørdagskveld fra kl. 18.00. På programmet var foredrag og diskusjoner, dessuten sanger og litterære innslag med prosa og poesi av skolens unge dikterspirer. I Samfundets organ «Samfundsbladet» fikk de også utfolde seg og evt. hente oppsatte premier for gode innlegg av «historisk eller belletristisk» art, som det het. Det ble et kulturforum in spe, der ungdommen kunne boltre seg i alvor, skjemt og satire. Men «moralens voktere» fulgte nøye med. Utgivelsen av Samfundsbladet ble faktisk stoppet av politiet i 1860 p.g.a. en uskyldig vits i forbindelse med kroningen av kong Karl IV. I den forbindelse reagerte Aasmund Olavson Vinje, som var kommet til Trondheim for å dekke kroningen for sitt blad «Dølen», med rosende omtale av guttene på latinskolen:

Det hev komi mange gilde gutar frå den skulen. Og det er gilde gutar den dag i dag, som endå her i vinter og vår gav ut ei

tidend, der desse frimodige gutane tala so djervt til «den svenske striden» og om den komande kroning, at politiet la ned forbod. Der er altså censur enno i Trondheim. Det var synd om denne tidend, for dei nr. eg såg var gode, ja der var enda betre dikt enn i hovudstadstidendene, og elskhugsdikt av forelska skulegutar. --- Stakkars flinke og levande gutar! tenkte eg då eg las denne løglege tidend, - tru nokon av dykk kjem so langt, eller skal de koma bort i tåka? Men kanskje det er betre at de gjer det, så kan de snarare få til kone denne som de no har skrivi so varmt til, endå det er vel ute med kjærleiken lenge før den tid, for ingen ting er so ustødt i elsken sin som unge mandfolk. Vinje: «Ferdaminne fraa sumaren 1860».

Anton Julius bodde hos sin onkel (og navnebror) i Vestre gade 8 (i dag Erling Skakkes gate), og hadde dermed kort skolevei til byens katedralskole som formelig kneiste opp over trehusene i Munkegaten. Onkel *Anton Julius Sand*, f. 1812, var lensmann i Strinda og direksjonsmedlem i Strinden Sparebank. Han var gift med *Maren Bowitz* fra Egersund. Sønnen, *Fredrik Christian*, gikk også på latinskolen i håp om å bli lege. Men Anton Julius, «glunten» fra Nesna, hadde kommet til Trondheim og havnet midt i farsslekta.

Skoleprotokollen viser at Anton Julius gjorde det godt ved de årlige tentamens- og eksamensprøver, og han lå også bra an når det gjelder «*Evner, Flid og Sedelighet*». Katedralskolen hadde ikke eksamensrett, og derfor ble han sommeren 1863 «dimmiteret» til Universitetet i Christiania for å ta Examen artium.

Kroning og folkefest 1860

Det var strålende godvær i Trondheim under den storslagne prosesjonen i Munkegaten den 5. august 1860 da kong Karl 4. og dronning Louise ble kronet i Nidarosdomen. I spissen av opptoget bar statsminister Georg Sibbern fram selve verdighetssymbolet, kronen. Han fulgtes av den høyreiste kongen i hermelinskappe under en kroningshimmel. Lenger bak kom dronningen med følge og celebriteter fra inn- og utland. Brosteinen i Munkegaten var for anledningen belagt med tredekke overtrukket med rødt klede.

Kilde: Trondheim byarkiv.

Langs ruten presenterte soldater gevær foran publikum som fylte tribunene på begge sider av gaten. Hele tiden hørtes folkets hurrarop og hyldningsmarsjer fra det militære orkesteret. Sentralt i bildet ser vi Katedralskolen (med tak-karnapper), og lenger nede Harmoniens store gård ved Torvet, der stadsingeniør Dahl like ved hadde sørget for å innrede et telt med plass for flere hundre deltakere til aftenens store ball. Etter seremonien ventet kongelig middag for 400 personer i Stiftsgården mens det ble arrangert stor folkefest på Torvet. Det ble nok en minnerik dag også for 16-åringen Anton Julius Sand, som den 15. april hadde stått konfirmant i Vår Frue Kirke. Han kunne med en viss rett kalle seg voksen og bli med på moroa. Bildet er tegnet etter et fotografi av M. Selmer fra Bergen.

Medisinstudiet i Christiania

Anton Julius kom 19 år gammel til Christiania utpå sommeren 1863 for å avlegge Examen artium, denne «Første-eksamen» som kvalifiserte til studier ved Universitetet. Etter latin-stilen og professorens muntlige eksaminasjon forkynte sensor at han hadde fått karakteren 2, dvs. «Laud». Etterpå svedde han stolt gjennom Christianias gater. Man hadde vurdert hans prestasjon til *laudabilis*, altså rosverdige! Nå stod fremtiden åpen, drømmen var blitt virkelighet: Han kunne immatrikuleres og bli student! Likevel måtte han belage seg på å vente enda en god stund med fagstudiene i medisin. I likhet med guttene som tok sikte på å studere teologi og jus, måtte «medisineren» Anton Julius gjennom en obligatorisk «Annen-

eksamen», en slags forberedende prøve som det kunne ta opptil halvannet år å forberede seg til. For å bestå måtte man være vel bevandret i filosofi, matematikk, astronomi, naturhistorie, fysikk og kjemi. Her fikk Anton Julius sitt første møte med naturvitenskapene, og professorenes forelesninger var langt mer begripelig og interessant å høre på enn den tørre teorien han hadde strevd slik med på latinskolen i Trondheim. Stimulert av dette avsluttet student Anton Julius Sand sin «Annen-eksamen» med en ny Laud.

Man kan tenke seg at Anton Julius i denne situasjonen fant fram papir, penn og blekkhorn og formet et brev hjem til foreldrene i Molde. Først og fremst for å

Student – 19 år gammel.

Medisinstudentene følger med under en knepeasjon på Rikshospitalets kirurgiske avdeling. Kilde: Johan Nicolaysen: «Kirurgien i det 19de århundre», side 73. (Oslo 1933). Tegning av Kr. Sinding Larsen.

unne dem gladmeldinga om at han hadde bestått og var klar til å starte på selve medisinstudiet. Han forventet at det kunne bli en tung vei å gå, og måtte bare beklage at det fortsatt ville koste penger for de der hjemme selv om han forsøkte å leve så

nøkternt som mulig. Han aktet å forhøre seg om muligheter til selv å bidra økonomisk ved å gi privatundervisning i fransk, tysk og latin for yngre elever. Men pr. dags dato kjente han at konfirmasjonsdressen begynte å bli uforskammet trang, og la nok ikke skjul på at en ekstra håndsrekning hjemmefra ville være kjærkommen.

Anatomi og fysiologi var grunnleggende fag i medisinstudiet. En blivende lege skulle helst kjenne kroppen og dens funksjoner som sin egen bukselomme. I de neste 5 årene bød studiet på stadig nye fagområder: zoologi, botanikk, farmakologi, kjemi, mineralogi, medisinsk patologi m.m. Å tillegne seg den uhyre mengden av teorifakta som krevdes, var i seg selv en utfordring for medisinstudenten Anton Julius. Likevel – ingen kunne gjennomføre eksamen ved bare å lytte til forelesninger eller fordype seg i faglitteratur på lesesalene. For å tillegne seg mest mulig klinisk kompetanse måtte studentene lære å observere og stille diagnoser i en variasjon av medisinske tilfeller for deretter å delta under behandlingen av pasientene. Slike øvelser fikk de på Rikshospitalet i Akersgata, Universitetets undervisningssykehus. Problemet var mangel på kapasitet, slik at de nærmest måtte stå i kø for å få en profesjonell veileder og slippe til når det f.eks. foregikk disseksjoner i overfylte auditorier. Det oppstod «flaskehals», og ventetida for å få plass rundt sykesenger og operasjonsbord kunne bli lang.

Anton Julius var tilfreds med at studentene hadde «akademisk frihet»: De bestemte selv når de hadde kunnskaper nok til å melde seg opp til eksamen. Noen benyttet

denne friheten til å delta aktivt i byens sosiale studentmiljø, og Anton Julius kan godt ha vært et aktivt medlem av Studentersamfundet, der så mangt kunne foregå både av skjemt og alvor. Det fantes også en medisinförening der studentene møttes til diskusjoner og hadde det litt gøy sosialt. Fast tradisjon var juleballet og spesielt Oktoberfesten. Ellers var studentene gjerne samlet i vennekretser som åpnet hyblene for hverandre.

Blant dem som må ha stått Anton Julius nærmest i studietiden, var *Knut Ørn Høegh*. De to var jevngamle, og begge vokste opp som sønner av distriktsleger i Nord-Norge. Da Knut Ørns far, *dr. Ove Guldberg Høegh*, ble tilsatt som «*Overlegen for den spedalske sykdom*» i 1854, flyttet familien til Trondheim. Da var Knut Ørn 10 år gammel. Fra Anton Julius begynte på Katedralskolen i 1858 var guttene skolekompiser med felles mål om en gang å bli leger. Også Knut Ørn tok artium i 1863, samme år som han opplevde den store sorg at faren døde, knapt 50 år gammel. Anton Julius og Knut Ørn fortsatte studiet ved Universitetet, og begge avla medisinsk embedseksamen som 25-åringer den 29. mai 1869.

Ut i praksis

Veiene skilles

På lørdagskvelden, som inntraff på selve eksamensdagen, møttes de to ferske cand. med.ene for siste gang ved hjørnebordet på Monsens Konditori. Til et glass portvin snakket de naturligvis om Livet og Fremtiden. Det var nå det hele skulle begynne. Knut Ørn Høegh hadde forlenget bestemt seg for å realisere drømmen de

Anton Julius Sand som ung, nyutdannet lege.

begge så ofte hadde sittet og fantasert om ved dette bordet, drømmen om en framtid som lege blant norske utvandrere i Amerika. Knut Ørn hadde sikret seg billetten til emigrantskipet som hadde avgang allerede kommende fredag den 4. juni. Anton Julius ønsket god reise, håpet på flittig brevkontakt og utelukket ikke at han selv kom etter en vakker dag. Men først måtte han dra hjem til Molde. Der lå allerede en jobb og ventet på ham.

Til Molde

I Molde hadde dr. Anton Julius Sand fått som oppdrag å vikariere i sin fars legepraksis mens faren var utenlands på studiereise til flere europeiske byer. Det må ha vært en uvanlig krevende oppgave for en ung lege å tre inn i bestyrerstillingen både ved leprastiftelsen på Reknes og amtsykehuset i Molde resten av året 1869. Det mest positive var at han endelig fikk tid til å leve sammen med mor og søsken igjen etter ti års studier borte fra hjemmet. Dessuten trengte han

praksis! Det var få sykehus i landet, og for en nyutdannet lege var det et privilegium å få jobbe på en institusjon der han hadde kolleger å rådføre seg med. Med en blanding av forventning og spenning så han frem til møtet med egne pasienter. Men han var fortsatt i tvil om han alltid ville makte å stille riktige diagnoser og foreskrive den beste medisin og behandling.

Fiskerilege

Etter praksisen i Molde begynte Anton Julius Sand som fiskerilege under vårsildfisket sør for Stadt på nyåret 1870. Lønna var finansiert av «Vårsildfondet».¹⁾ Det var nok ingen tilfeldighet at han valgte dette, for i likhet med sin far hadde han tydeligvis interesse av å finne svar på «spedalskhetens gåte». Som fiskerilege kunne unge dr. Sand følge den travle virksomheten både på land og ute på sildefeltet. I fjorder og ved strender lå garnbåter og notlag, og i alle havner krydde det av kjøpe- og losjifartøy. Flittige hender drev sildesalting i sjøbuene.

I Anton J. Sands distrikt var bygda Kinn en sentral sildehavn. Her bodde ca 500 mennesker lokalt, men i fiskesesongen var befolkningen oppe i 13000-15000 mennesker. Alle skulle ha tak over hodet. Folk lå i våningshus, uthus og sjøbuer. I ei stue fikk man ordnet plass til 50 mann. Da ble det slått opp dobbeltekøyer, tre over hverandre, med hengekøyer imellom. En

annen lege observerte så mye lus at selv almuen klaget. For øvrig var den elendige luften i sovestuene egnet til alene å forårsake at fiskerne ble spedalsk, mente en lege. Inne i disse stuene skulle man sove, lage mat, spise, reparere fiskeutstyr osv. Personlig hygiene var det derimot lite av.

Fra vårsild til sinnssyke

Fra april 1870 praktiserte Anton J. Sand i et halvt år som assistentlege ved Gaustad asyl, det første statlige sykehus her i landet som behandlet sinnssyke. Institusjonen lå med landlige omgivelser i Nedre Eiker, like utenfor Christiania. Etter praksisen blant spedalske på Reknes pleiestiftelse skaffet han seg dermed ytterligere erfaring blant syke isolert i en lukket anstalt. Gruppene var sammenlignbare. I likhet med spedalske pasienter på Reknes tilbrakte også de sinnssyke på Gaustad hele døgnet isolert fra omverdenen. Anton Julius Sand erfarte hvor krevende det kunne være for ulike mennesker å leve i et tvunget fellesskap over lang tid med husreglementets strenge regler som rettesnor for orden og disiplin, arbeid, søvn, spisetider, fritid osv.

Men han visste også at mange følte isolasjonen som en lettelse i forhold til situasjonen de kom fra. Ikke få følte seg mer eller mindre utstøtt i sine lokalsamfunn. Nå slapp de å være til belastning for pårørende og andre. Arbeidsterapi syntes å være den

¹Vårsildfondet: Opprettet av Helsedirektoratet i 1864 og administrert av Overlegen for den Spedalske Sygdom, Bergens-legen Armauer Hansen. En stor del av de spedalsk syke var lokalisert i sjødistriktene fra Møre og sørover kysten, nettopp på strekningen der vårsildfisket foregikk. Fondet var finansiert gjennom en avgift pr. hl saltet vårsild, og midlene skulle gå til bedre helsestell blant de opptil 40000 mann som kunne delta.

beste behandlingsformen på Gaustad. De sinnsyke ble satt i virksomhet med gårdsarbeid og hagestell, og innendørs fantes det både snekker- og skomakerverksted, sy- og vevstue.

Kandidat ved Rikshospitalet

Hungeren etter mer klinisk praksis fikk Anton Julius Sand til å søke kandidatplass ved Rikshospitalet. Det var en mulighet for praktisk opplæring som det var stor rift om blant unge leger. Mange hospitererte derfor uten lønn på Rikshospitalet, der professorer og de øvrige kliniske lærerne var ansvarlig for den medisinske driften.

I oktober 1870 ble Anton Julius Sand ansatt som kandidat for et tidsrom av 8 måneder ved Rikshospitalets hovedavdeling i Christiania. Med stillingen fulgte fri bolig med seng, møbler, lys og brensel. Ifølge instruksene skulle han først gjøre tjeneste i 4 1/2 måned ved den medisinske – og deretter 3 1/2 måned ved den kirurgiske avdelingen. Han skulle følge overlegen og reservelegen når de foretok sykebesøk, føre journal etc. og ellers utføre pleie som ble pålagt. Han gikk vakt etter tur ved avdelingen fra kl. 0800-0800 neste morgen med ansvar for å gjøre visitter, motta syke, medisinere etc. I tillegg til dette innebar tjenesten sykebesøk i byen med avgjørelser om evt. innleggelse av syke. Kandidater kunne få tjenestefrihet for å utføre andre legefóretninger av kortere varighet.

Signaler fra Europa

Helt siden sommeren hadde kandidaten på Rikshospitalet lest sjokkmeldingene om krigen som var brutt ut i Europa. Tyske forbundsstater under preussisk ledelse hadde våget å løfte våpen mot mektige Frankrike! Urovekkende telegrammer rystet folk i Christiania og ellers i landet. Etter bare få uker var den franske armé knust og måtte gå med på total kapitulasjon ved festningen Sedan den 2. september 1870. Den preussiske fyrst Bismarck holdt Napoleon III som fange i slottet Wilhelmshöhe, der den franske keiser ydmykt måtte akseptere at hans stolte og uovervinnelige armé ble avvæpnet og internert samtidig som store franske landområder skulle avstås.²

Da brøt det ut revolusjon i hovedstaden Paris! Radikale parisere nektet å godta nederlaget. Voldsomme tumulter oppstod i verdensbyen, og den lovgivende forsamling avgjorde allerede den 4. september 1870 med 195 stemmer mot 18 at keiser Napoleon III og hans dynasti var avsatt. Keiserinne Eugenie flyktet til England. En ny Paris-regjering ble oppnevnt, og republikken proklamert. Det ble erklært at kampen skulle fortsette, man kunne ikke tolerere en så ydmykende fred! Dermed begynte den uhyggelige andre episode av den fransk-tyske krig.

²Krigen hadde en sammensatt bakgrunn i forhold som skapte mistro og misunnelse mellom stormaktene. Dypest sett stod maktbalansen i Europa på spill. Kampene foregikk fra 19. juli 1870 til våpenhvilen ble avtalt i slutten av januar 1871. Endelig fred ble sluttet først 10. mai 1871 i Frankfurt. (Mer om årsakene til krigen: se f.eks. Wikipedia: *Den fransk-prøyssiske krig*.)

Beleiringen av Paris. (19/9 1870 – 28/1 1871)

Anton Julius Sand leste med bekymring de truende oppslag i hovedstadspresen om at preussernes tropper og kanoner hadde samlet seg i en jernring rundt Paris fra 19. september. Paris hadde til sitt forsvar bygd en voll med 90 bastioner og en bred vollgrav som kunne fylles med vann. Langs denne vollen lå 15 forskansede kanon-forter forbundet med jernbaner. Forsvarslinjen var 50 km lang, og en betydelig hærstyrke var samlet i byen. I november ble forsøk på å bryte ut av beleiringen slått tilbake, og de hjelpeløse pariserne så vinteren nærme seg. 2 millioner mennesker var innesperret i et fengsel uten tilførsler av mat, kull og gass og med telegraflinjene kuttet. Metropolen var totalt isolert fra omverdenen mens hungersnøden stod for døren. Folk frøs i den strenge kulda, og uten gass og kull sloknet lysene i hus og gater. Det var ikke tvil om Bismarcks plan: Hunger og nød skulle tvinge Paris til kapitulasjon.

Men noe var på gang...

I en situasjon der Paris var blokkert og avskåret, måtte den eneste korrespondanse med omverdenen foregå med luftballonger og brevduer. To-tre millioner brev ble ekspedert på denne måten. Men også mennesker kunne unnsnippe. Den 7. oktober lyktes det *Léon Gambetta*, den ledende kraft i den nasjonale forsvarsregjeringen, å dra med luftballong fra Paris til byen Tours for å verve nye soldater i provinsen til krigsinnsats. Han lyktes faktisk også med å vekke patriotismen. Med Tours som hovedkvarter ble det i løpet av oktober-november rekruttert 3 nye arméer, en nasjonal motstandsstyrke som snart stod klar til en kamp på liv og død for å redde Paris og La Patrie (fedrelandet).

Nordarméen

De nye arméene skapte håp i Paris, men håpet ble vendt til tristesse etter nederlaget ved festningsbyen Metz i slutten av oktober. Hele 170 000 franske soldater ble tatt til fange, og tyskerne kunne forsterke beleiringen av Paris og sende flere soldater mot de nye franske arméene.

Provinser i det nordlige Frankrike hadde også klart å stable på beina en ny armé. Det var den såkalte *Nordarméen*, som bestod av 2 korps med 45000 mann under ledelse av general *Louis Faidherbe*. Mot denne hærstyrken sendte tyskerne 2 armékorps under general *August von Goeben*. Faidherbes militære mål var først og fremst å komme Paris til unnsetning, og iallfall forstyrre de tyske beleiringsstyrkene såpass mye at et utbrudd fra Paris var mulig. General von Goebens oppgave var å forhindre nettopp dette.

Norske aviser kunne berette om sammenstøt på den nordlige krigsskueplassen. Franske soldater hadde erobret og besatt landsbyen Pont Noyelles. I en blodig strid angrep preusserne med et inferno av artilleri-ild på selveste juleaften og gjenerobret stedet.

Tapslistene var forferdelige, skrev Adresseavisen. (Adr. 7. og 8./1 1871). De hardt sårede ble pleiet der kampen hadde foregått, men mangel på medisinsk hjelp gjorde at mange, både franske og preussiske ofre, ble brakt til byen Arras. Her hadde en Røde Kors-ambulans opprettet et lasarett der to unge norske leger spilte en sentral rolle. Den ene het *Daniel Krüger*, stud.med., sønn av kjøpmann Krüger i Bergen. Den andre var dr. med. *Anton Julius Sand*, sønn av doktor Sand i Molde.

Ballong på villstrå

Planer var lagt om at hæren i Paris og de ytre styrkene skulle foreta et samordnet angrep på de tyske/preussiske arméene som omringet Paris. Krigsminister Gambetta ventet i byen Tours på den avgjørende beskjeden om når og hvor angrepet skulle starte. I ly av mørket, natt til 25. november 1870, ble luftballongen «La Ville d'Orléans» sendt opp fra Paris. To franske piloter, Rolier og Bézier, sies å ha fått den livsviktige oppgaven å føre en depesje (militær melding) fram til den militære ledelsen i Tours. I tillegg hadde de fått om bord flere postsekker og 6 brevdUER. Luftferden skulle egentlig ikke ta mange timer.

Så gikk det ikke bedre enn at ballongen kom på villstrå i tåka, og da det lettet neste dag, oppdaget de to aeronautene til sin store skrekk at de befant seg over frådende bølger. Uten kontroll var de havnet fullstendig på avveie og ble drevet videre mot det de trodde var den visse død. En gang unngikk de bølgene ved å kaste en stor del av postsekkene over bord. Etter en vill ferd lettet tåken igjen, og under seg oppdaget de skog og fjell i et vinterlandskap. I forholdsvis lav høyde klarte de omsider å kaste seg ut av ballongkurven og havnet i djupsnøen, uten en anelse om hvor de befant seg. Ballongen føk videre og ble borte. Først senere, i møte med noen bønder, fikk de to franskmennene vite at de var havnet i Lifell, mellom Bø og Seljord i Telemark, og at ballongen hadde blitt funnet på en gård like ved Noresund ved Krøderen.

Nyheten om at «ekte» franskmenn var kommet luftveien til Norge ble fort spredt gjennom telegrafene. Snart var historien om den dramatiske 14 timers luftferden blitt en avissensasjon over hele landet. En så lang ballongferd hadde aldri tidligere blitt registrert, og her til lands hadde ingen en gang sett et luftfartøy. Rolier og Bézier ble derfor mottatt med enorm begeistring som helter overalt hvor de reiste på veien til hovedstaden. Det ble arrangert festligheter både i Drammen og andre steder hvor de ble hyllet med festtaler, nasjonalsanger og hurrarop til ære for dem selv og det tapre franske folk, alltid med tricoloren blafrende i vinden ved siden av norske flagg.

I Christiania ble ballongførerene oppvartet med en eneste sammenhengende fest der en stor folkemengde deltok. Fremst stod folketaleren Bjørnson og andre prominenser, flere av dem hadde tidligere rynket på nesen over de radikales revolusjon i Paris. Nå var stemningen snudd. Det tok sin tid med all virak og festing i Norge. Dermed kan en depesje med en avgjørende militær melding også ha havnet i en forblåst snøfonn i Telemark og gått en ekstra runde før den endelig nådde fram til krigsminister Gambetta i Tours. Da var det for sent.

Litteratur: Østvedt, Einar: *Den første luftferd over Norge*. Skien, 1958.

På bildet ser vi ballongkurven til «La Ville d'Orléans», det første luftfartøy som landet i Norge. Den henger nå under taket i Norsk Teknisk Museum i Oslo. Mens Paris var beleiret, ble mellom 60 og 70 lignende ballonger sendt ut fra byen med tilsammen 100 personer, 350 brevdUER og nesten 3 millioner brev (ballongbrev).

Foto: Norsk Teknisk Museum.

Åtte dager senere, 2. og 3. januar, blusset kampene opp på ny, og vi finner igjen de to nordmennene på selve slagmarken et par mil øst for Arras.....

To leger uten grenser

En mobil Røde Kors-ambulansse sleper seg langsomt fram gjennom søla langs slagmarken ved byen Bapaume. Den består av medisinerere med håndlangere, en apoteker og en katolsk prest samt kusken på kalesjevogna trukket av to skumsvette hester. Datoen er 2. januar 1871, en isende kald dag. Lufta er fylt av tunge kanondrønn mellom iltre geværssalver og hvislende granater fra tyske stillinger på skogshøydene rundt byen Bapaume. Nedslag like foran dem får de fleste til å hive seg sanseløst i grøftkanten mens to yngre medisinerne styrter videre mot bakketoppen, der de finner dunger av livløse og mer eller mindre sårede soldater og hester i et eneste kaos av kropper, knuste vogner, hjul, ransler, brukne geværer og smerteskrick.

Anton Julius Sand kommer hurtig i gang med å forbinde en kavalerist som er truffet i korsryggen av en granatstump. Den har gått tvers gjennom kroppen og kommet ut på låret. Samtidig ser han sin norske kollega *Daniel Krüger* i sving med å bandasjere en soldat som har fått hodet gjennomboret av en kule. – *Synet av hjernemasse, blod, hår og smuss var ikke et oppbyggelig syn*, skrev Krüger i en senere korrespondanse med Dagbladet. Imens er resten av ambulansen kommet i gang med transport av sårede til nærmeste landsby. Mørket begynner å falle på, og i landsbyen er det sårede soldater overalt. Minst like mange lir av kolera og dysenteri, eller er overanstrengt etter å ha

slept seg fram gjennom søla på bunnløse våte marker. Offiserer såvel som mannskap ligger med feberrier og diare, mange hoster uavbrutt. Ambulanse-legene regner ut at det blir 20-30 pasienter på hver av dem før de kanskje kan ta kvelden. Når de endelig sovner etter slitet og påkjenningene denne dagen, må vi tro de er dødsslitne!

Et tilbakeblikk

Hvordan gikk det til at Anton Julius Sand ble innblandet i den fransk-tyske krigen? Han var i full gang med sin kandidatjeneste ved Rikshospitalet, og hadde ennå et halvt års praksis å se fram til. Likevel meldte han seg frivillig til tjeneste så snart han fikk sjansen. Vi må se litt tilbake på hva som egentlig skjedde.

Henri Dunant og Røde Kors

Vi må gå ut ifra at Anton Julius hadde lest boken «*Minner fra Solferino*», Henri Dunants verdensberømte skildring av slaget ved Solferino i Nord-Italia sommeren 1859. Dunant var også mannen som tok initiativet både til å stifte Røde Kors i 1863 og til den første internasjonale Genevekonferansen året etter. Her ble vedtatt at alt sanitetsarbeid skulle være nøytralt i sitt arbeid på slagmarken under Røde Kors' merke. Anton Julius Sand visste godt at land etter land hadde skrevet under på det, også Frankrike og Preussen.

I boken skildrer Dunant de lidelser og tragedier soldatene på begge sider fikk oppleve på slagmarken ved Solferino. Beskrivelser av døde og sårede var rystende, og selv dr. Sand måtte forferdes over måten operative inngrep foregikk på, bl.a. med låramputasjoner uten bedøvelse, eller over å

Røde korspersonell er allerede i full sving med stell og behandling av sårede mens 2 mobile ambulanser er på vei. Vi ser sårede, noen fraktes på bårer, andre får akutt behandling der de ligger. Nederst til venstre bandasjerer en såret som fortvilt holder tak i jesuittpresten som messer skriftens trøstende ord. Lignende dramatiske scener finner vi flere steder på bildet. Situasjonen er prekær, vi er i kampsonen og det haster, man fornekter bombenedslag som kommer stadig nærmere. Ukjent maler. Kilde: [http://www.attelage-patrimoine.com/2015/01/les-differents-ambulances-militaires.html](http://www.attelage-patrimoine.com/2015/01/les-differents-ambulances-militaires-ambulances-militaires.html)

lese hvordan komplikasjoner og sykdommer oppstod i tiden etter slaget. Mangelen på sanitetspersonell og transportmidler var skremmende.

Norge fikk sin forløper for Røde Kors i 1865 da man etablerte «Foreningen for Pleie av Syge og Saarede i Feldt og for Understøttelse av Saaredes og Faldnes Efterladte». Foreningen var nasjonal, og deltok ikke i noe internasjonalt samarbeid før 1870. Det var den tysk-franske krigen 1870-71 som markerte gjennombruddet for et organisert og nøytralt internasjonalt hjelpearbeid på slagmarken. Også Norge kom da med ved landsomfattende innsamlingsaksjoner

som innbrakte flere tusen speciedaler. Mesteparten av pengene gikk riktignok til det franske Røde Kors, for man var mer frankofil enn nøytral i Norge, særlig etter ballongaffæren. Man sendte penger, klær og forbindelsessaker, men nøyde seg med et bidrag på 100 spd. til de to norske medisinerne som hadde meldt seg frivillig til tjeneste på krigsfronten for å hjelpe sårede og syke soldater.

Til tjeneste

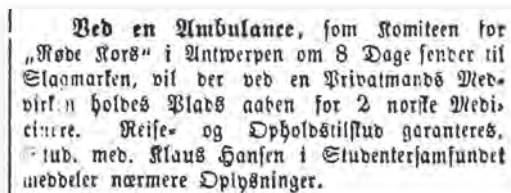
I Trondheim Statsarkiv finner jeg et notat fra Anton Julius Sand der han forteller at Røde Kors hadde dannet en internasjonal sentralkomite i Belgia (Brüssel) på grunnlag

av Genève-konferansen den 28. august 1864. Hensikten var å samle inn penger og andre bidrag for å utruste internasjonale ambulanser som skulle sendes til krigsskueplassen. Det kom inn så rikelig med bidrag at man ble i stand til å utruste flere ambulanser og sende flere leger, ifølge dr. Sand.

En av disse ambulansene ble opprettet i Antwerpen (l'Ambulance d'Anwers) på den tiden da Nordarméen var under organisering i Normandie for å komme Paris til unnsetning. Etter forhandlinger ble det avsatt plass til 2 nordmenn som straks meldte seg til tjeneste ved denne ambulansen (Annonse Morgenbladet 8. desember 1870). En av dem var Anton Julius Sand, den andre het Daniel Krüger.³ – *Ansettelsen ble mottatt med glede, skrev Anton Julius Sand i notatet, – jeg tok imot tilbudet uten betenkning, og noe annet var det jo heller ikke tid til. Måtte reise dagen etter at beskjeden stod i Morgenbladet og hadde knapp tid til det praktiske.*

Reisen til Antwerpen

Wilson Lines S/S «Oder» avgikk fra Christiania fredag 9. desember 1870 med de to nordmennene om bord. Reisen gikk via Christiansand til Hull i England, der de måtte vente hele dagen på dampskip som kunne bringe dem videre. Omsider kom de seg på et skip som gikk til Rotterdam. – *Så fikk vi altså anledning til å se Holland også!* skrev Krüger til Dagbladet den 14. desember, dagen da de endelig nådde Antwerpen. Her skulle de etter planen slutte seg til ambulansen, men fikk vite at den

Dagbladet 9. desember 1870. Annonsen stod også i Morgenbladet

allerede hadde reist videre samme morgen, bare timer i forveien.

Lasarettet i Arras

Sand og Krüger måtte altså på egen hånd ta seg videre fram over grensen til Arras, en liten by i provinsen Artois nord i Frankrike. Her var Antwerpen-ambulansen tilbudt lokale i en jesuittisk skoleanstalt, egentlig en katolsk latinskole (Petit Séminaire) der ca. 300 gutter kunne kvalifisere seg til å søke presteutdannelse. For dem var skolen også pensjonat som tilbød både kost og losji. Med krigen var disse elevene blitt permittert, mens skolen ble omgjort til lasarett for syke og sårede soldater. Det var derfor en overflod av senger og værelser. Lærere og andre ansatte ble værende, nå som medhjelpere på sykestuene.

Byen Arras hadde gjort en stor innsats, blant annet ved å betale for hver pasients kost og losji, og dessuten sørge for gratis legetilsyn. Innbyggerne samlet inn mat, klær, tobakk og annet som pasientene kunne ha glede av. De fleste av de syke og sårede var blitt friske nok til å forlate lasarettet for å pleies i nærmeste landdistrikt ved Arras. Borgermesteren (prefecten) hadde nemlig

³Daniel Krüger (1845-1914): Tok senere medisinsk embedseksamen i mai 1872, og ble distriktslege i Hordaland, bosatt i Os.

tilbudt de som ville ta imot krigsskadde å slippe ekstraskatter som var pålagt på grunn av krigen. Mange hadde derfor nærmest konkurrert om å motta rekonvalesenter fra lasarettet.

Anton Julius Sand beklaget den negative mottakelsen som møtte dem ved ankomsten til Arras. De fikk ikke plass, men måtte ta inn på et hotell i byen den første natta. Krüger skriver til Dagbladet at de ble overrasket da det krevdes at de selv måtte betale 10 Fr. daglig for oppholdet på lasarettet. Deres vordende kolleger, som allerede var ankommet, var utrustet og finansiert av sine nasjonale Røde Kors-komiteer, noe nordmennene ikke var. De klarte å berolige lederne med at det nok ville komme penger, for studenter i Christiania hadde dannet en komite som skulle samle inn bidrag til deres underhold ved ambulansen. Det var lagt ut en liste i Studentersamfunnet der det allerede var tegnet 30 spd. Krüger var overbevist om at når saken ble kjent, ville bidragene strømme rikelig inn. (*Dagbladet* 22/12 1870).⁴

Dystre jule- og nyttårstider

Det ble knapp tid til julefeiring ved ambulansens lasarett i Arras. Som vi har sett (ovenfor), strømmet et stort antall syke og sårede inn etter slaget ved Pont Noyelles julaften. Så fulgte vi de to nordmennene på slagmarken ved Bapaume den 2. januar, like øst for Arras.

Dagen etter fortsatte kampene ved byen Bapaume. Sand og Krüger fikk igjen tillatelse til å dra ut på slagmarken for å lete etter sårede. De kom også et godt stykke innenfor de preussiske linjene, der de ble stanset med ordre om å dra til Bapaume, der preusserne hadde forskanset seg bak bymurene. Skulle de bli krigsfanger? På anmodning fikk de foretrede for øverstkommanderende, general von Goeben, en preussisk greve som tok meget vennlig mot dem. Krüger beskriver ham som en mann mellom 50 og 60 år, høy og velbygd med et smukt, aristokratisk ansikt. – *Han hadde forresten en adjutant som ble meget blid da han hørte vi kom fra Norge, for han hadde en søster som var gift deroppe*, skriver Krüger til Dagbladet.

Pilen viser byen Arras nord i Frankrike. Byen ligger 16 mil fra Brussel og bare 10 mil nord for Paris. En togreise Paris-Arras tar i dag 50 minutter og koster 15 Euro.

Kilde: <http://kenraggio.com/France-Map2.jpg>

⁴Dagbladartikkelen utløste flere innsamlingsaksjoner. Bergens Adressecontoirs Efterretninger opplyste f.eks. at det var lagt ut en liste på Børsen der bidrag til ambulansen kunne tegnes, og skriver: *For å forhindre at disse to menn, som i utlandet representerer den norske legestand, og som våger sine liv for å lindre nøden blant ulykkelige, skulle lide mangel, innbyr vi landsmenn til å yte dem den understøttelse, som i så høy grad trengs.*

Generalen respekterte at de var nøytrale, men nølte med å slippe Røde Kors-folk gjennom operasjonslinjene denne dagen. De klarte likevel å overbevise ham om at som medlemmer av en internasjonal ambulanse og med 5 amputerte soldater som skulle fraktes til Arras, måtte det være mulig for generalen å la dem passere. I følge Krüger kom von Goeben da med følgende svar:

– Jeg erkjenner det smukke mål, Deres Ambulance har satt seg, ytret han. – og selv om jeg etter alminnelig lov og rett kan beholde disse sårede som mine fanger, og selv om jeg ikke kjenner dere personlig, så vil jeg dog la dere fritt dra, når I give meg Deres Æresord som gentlemen på, at I ikke forteller til noen levende sjel, hva I måtte se på veien.

Dette lovet de selvfølgelig, ifølge Krüger, hvorpå generalen skrev ut et pass som åpnet veien for dem.

Et brev fra dr. Sand

Noen dager senere, den 8. januar 1871, skrev Anton Julius Sand et brev til Aftenposten:

I brevet fortalte han at de kollegiale forhold på lasarettet i Arras til tider kunne være noe anstrengt. Det var få helter, de fleste foretrakk heller å være hjemme enn å dra på ekspedisjoner til slagmarken. – Skal noen ut på ekspedisjon, så er det oss, og det er gudsjelov vår lyst, og vi har spurt om nettopp å få gjøre det. Nu etter å ha vist dem at vi duer til noe, liker vi oss forresten godt, og vi arbeider gjerne både dag og natt. Dog vil vi nødig separeres, og det er derfor et stort spetakkel, når en av oss skal bli på lasarettet, mens den andre er på ekspedisjon. Det er

heller ikke mer enn det halve arbeidet, når vi er sammen.

– Lasarettet Petit Séminaire er fortrinnsvis innrettet, vi har henimot 200 sårede (deriblant en god del preussere), alle med alvorlige sår, for de friskeste evakueres når man trenger plass for hardt sårede eller amputerte. Der ligger for øvrig kopper, scarlagica, tyfus og dysenteri i samme sal. Dr. Smit, overkirurgen, er en flink, rask og resolutt mann som holder alt i fortrinnsvis orden. Amputasjoner og forbindinger hører til dagens orden, men han gjør alt selv, og i en fei går det. Vi er nu 10 underkirurger, og vi har også nok å gjøre.

– Seminaret er en jesuittisk læreanstalt, og vi har hver av oss en lærer til håndlanger. De er kledd i lange talarer som katolske prester med Tonsur⁵ De er meget høflig og forekommende, men i grunnen noen store slyngler. Krüger har fortalt at mens han i vognen på en ekspedisjon lot som han sov, så han professoren, som ledsaget ekspedisjonen (De sender alltid en jesuitt med for å besørge den sårede over i en annen verden) med den ene hånd holde et stykke hvetebrød, som han spiste på, mens han gjorde korsets tegn for hver bit han spiste. Med den andre hånd bak sin rygg forsøkte han å stjele sigarer fra en kasse som stod der, og da det lyktes, tok han en hel neve full. (Aftenposten 28/1 1871).

Krigens siste fase

General Faidherbe hadde ikke tenkt å la Nordarméen gi opp kampen for å befri

⁵Talarer: lange prestekapper – Tonsur: skallede isser.

Aftenunderholdning i Sandefjord

Til Fordel for de tvende unge norske Læger, D'Herrer Krüger og Sand, der efter Foranstaltning av en Komite i Kristiania er sendt til det røde Kors Ambulance i Frankrige, gaves i Onsdags i Sandefjord en i enhver Henseende vellykket Aftenunderholdning, bestående av Sang og Musik samt Studenterkomedien «Med Gift og Motgift», hvorefter Tombola, Juletre m.m. og Ball. Badeanstaltens Selskapslokale var av Directionen velvillig overlatt for Anledningen. Arrangementet så vel som Utførelsen forestodes av Damer og Herrer fra Sandefjord og Omegn. Prestasjonene overtraff langt Forventningen, og Publikum morede seg godt. Det var mer enn fullt Hus; - da alle Billetter var utsolgt, måtte det utstedes Extrabilletter, enda måtte mange nektes Adgang. Etter at Udgiftene ved Arrangementet m.m. var fratrukket, ble det til overs 75 Spd., som allerede er tilstillet ovennevnte Komite. (Aftenposten 1. januar 1871).

Karneval i Bergen

I Bergens Theater var der av Hr. Directør Cetti arrangeret et storartet Karneval der var besøkt av omtrent 500 Deltagere og i enhver Henseende særdeles vellykket. Ikke alene var det fra Entreprenørens Side gjort alt mulig for å holde Publikum i Ånde, men dette selv medbrakte den Karnevalstemning, som er nødvendig, for at en sådan Fest skal kunne blive, hva den bør være, skriver B.T. I så Henseende stod dette Karneval visstnok over de tidligere Arrangements i Bergen. Det fortjener å bemerkes, at man under Glæden også tenkte på de nødlidende franske; på forskjellige Måder gjordes der Innsamlinger, dels til de Faldnes Efterladte og dels til de norske Læger ved det Røde Kors Ambulance. Således neddalede det på Scenen en fransk, trefarvet Ballon, hvorav der udsteg et Postbud, som, naturligvis mot en temmelig høy Porto, fordelede Ballonbreve fra Paris blant Publikum til Fordel for den norske Ambulance. (Aftenposten 1. februar 1871).

Paris. Etter slaget ved Bapaume trakk han styrkene nærmere Arras for å omorganisere, men 16. januar marsjerte arméen mot Saint Quentin. Her ville han bryte inn i preussernes stilling og gå over elva Somme. Igjen møtte han general von Goeben, som hadde fått støtte fra betydelige styrker av beleiringshæren. Etter sammenstøt 19. januar ble Nordarméen etter harde kamper drevet bort fra sine stillinger og led et fryktelig nederlag. Samme dag gjorde hærstyrkene i Paris et forsøk på utbrudd, men også dette ble slått tilbake. Senere ble det ikke gjort flere forsøk på å befri Paris. En vinterkrig som dette ga stort mannefall. Nordarméen mistet bare i det ene slaget ved St. Quentin tredjeparten av sin styrke

i døde og sårede. Også preussiske og tyske mannskaper hadde tap og store lidelser. Kopper, tyfus og dysenteri herjet, og lasarettet i Arras ble overfylt av syke og sårede. Dr. Sand hadde selv sett soldater komme flyktende, et sørgelig syn. De var overanstrengte og utmattet, bedekket med smuss, med fottøy og bukser i en uformelig masse av skitt. Slik slepte de seg framover, noen gikk barbeinte med filler surret rundt føttene. Bak fulgte vogner med sårede, noen allerede amputert. Av den tapre Nordarmé, som hadde vakt så store forhåpninger, var det ikke annet enn ruiner tilbake.

I Paris hadde Bismarck satt i gang det tyske artilleriet til et omfattende bombardement

for å bryte den franske kampmoralen. Tross rasjonering var matferrådene i hovedstaden på det nærmeste oppbrukt, ballongbrev fortalte at folk spiste katter, hunder og rotter. Noen slaktere spesialiserte seg på dyr fra den zoologiske hagen. Under disse forhold ble våpenhvile endelig sluttet den 28. januar.⁶ Da det skjedde, var Anton Julius Sand og Daniel Krüger de eneste som sammen med overlegen Smit var igjen ved lasarettet i Arras. Det øvrige personale var vendt tilbake til Belgia. I et brev til Dagbladet 24. januar forteller Krüger at et bombardement av byen hadde vært ventet når som helst, og at kun de to nordmennene hadde meldt fra til ambulansen og byens myndigheter om fortsatt å stå til tjeneste hvor det skulle være. (Dagbladet 3/2 1871). Dette skulle bli siste brev fra deres krigsinnsats i den tysk-franske krig. Etter våpenhvilen fortsatte de arbeidet mellom syke og sårede ennå en tid før de pakket sammen og satte kursen hjemover til Norge. Da kunne dr. A. J. Sand konkludere slik:

– Mitt viktigste mål med reisen var å kunne iaktta og selv være med å studere legenes kritiske stilling under disse forhold, som stiller de mest utstrakte fordringer. En lege kan jo utrette overordentlig mye når han er på sin rette plass og har de midler han trenger samt nødvendig assistanse. Men i en krigssone kan man selv i et sivilisert land se de sørgeligste følger av å mangle hjelpemidler. På valplasser så jeg mange lide en kvalfull død av mangel på hjelp eller senere på grunn av dårlige transportmidler på veien til lasarettet. (Notat, SAT).

Smigrende anerkjennelse

I november 1871 opplyser Aftenposten at de to unge nordmennene som ble sendt til krigsskueplassen i Frankrike, var blitt påskjønet for sin innsats av utenlandske autoriteter på en smigrende måte. Antwerpen-ambulansens overlege, hr. Smit, hadde nemlig sendt følgende rosende omtale til Røde Kors-komiteen i Belgia for å beskrive sitt syn på de to nordmennenes innsats:

«Nidkjærhet, Henrykkelse i Arbeidet, Virkelyst, Lydighet, Forsagelse, Mot, Nøyaktighet. Der gives nesten ikke de Egenskaper, som jeg ikke er nødt til å tilkjenne dem, og som jeg er lykkelig ved å skjenke min Anerkjennelse. Alltid de første og siste ved Arbeidet, har de vært til mektig hjelp for meg, og det er en Lykke for meg i ganske særegen Grad å utpeke dem for Comiteen».

Det var en stor anerkjennelse, men det kom mer. En melding fra den norske konsul i Antwerpen opplyste at herr Sand og herr Krüger var blitt tilstillet byen Arras' vakre diplom, forsynt med byens segl og våpen til erindring om deres tjenester. Fra den belgiske Røde Kors-komiteen fikk de begge i tillegg et verdifullt kirurgisk bestikk forsynt med inskripsjoner. Men det aller mest smigrende, i følge avisen, var kanskje den innstilling som denne komiteen utformet og sendte til sitt presidentskap (i Genève). Her ble det spesielt lagt vekt på den utmerkede måte herrene Sand og Krüger hadde utført sitt verv for Røde Kors. Komiteen oppfordret også til at det måtte rettes en

⁶Offisielt ble kapitulasjonen underskrevet i Frankfurt 10. mai 1871.

For sin innsats mottok Anton Julius Sand og Daniel Krüger hvert sitt vakre diplom fra byen Arras, datert 10. mars 1871. Det var påført byens segl og våpen. Diplomet ovenfor er dr. Sands eksemplar, hvor det står at byen Arras skjenker "Monsieur Antoine Sand dette diplom som en anerkjennelse for den omsorg og kvalitet han viste som "Chirurgien" blant de sårede.

særlig innberetning til den norske regjering om de unge nordmennenes innsats for de nødlidende og sårede på slagmarken.

Hjem igjen

Mange erfaringer rikere dro Anton Julius Sand tilbake til Christiania i mars 1871 for å fortsette kandidat tjenesten ved Rikshospitalet. Utpå høsten kom meldingen om at faren var død av hjernebetennelse den 24. september, 59 år gammel. Anton Julius dro da hjem til Molde og vikarierte i farens

stillinger fram til april 1872, samtidig som han tok seg av familien. Så var det å ta farvel med Molde. Sammen med mor og søsken forlot han mørebyen med dampskipet «Ganger Rolv» den 3. april 1872 med kurs for Christiania.

Her fikk familien en ny bolig i et fremmed miljø. Anton Julius så hvordan moren Augusta Amalie slet med nerver og engstelse i sin enkestand. Han sikret seg derfor straks en jobb som praktiserende lege i Skedsmo, der jernbaneforbindelsen med hovedstaden

gjorde det enkelt å oppsøke både henne og resten av familien. Legepraksisen i Skedsmo varte med enkelte avbrudd til høsten 1874. Et av avbruddene skjedde da han på senvinteren var lege under en koppeepidemi i Stavanger.⁷ Sommeren 1873 var han også permittert, denne gang som konstituert korpsslege under Christianias Bataljons våpenøvelser på Gardemoen.

På Lofothavet

Det kan synes som dr. Anton Julius Sand søkte etter mer dramatik da han tiltrådte som fiskerilege på Værøy og Røst under Lofotsesongen i januar og februar 1874. Dette var, som vi vet, ikke første gang han ville teste grenser og utfordre nytt og ukjent terreng. Den permitterte Skedsmo-legen hadde fulle hender blant de 6000 fiskere som deltok under årets torskefiske. Var det uvær og landligge, stod folk i kø foran legekontoret. Ellers måtte han ofte rykke ut, både til lands og til vanns, for å nå fram til rorbuer eller fastboende folk som trengte doktorhjelp ute i distriktet. Det var alltid tilfeller av sykdommer som lungebetennelse, pleuritt, tyfus og giktfeber å ta seg av. Dessuten var det å legge gipsbind på brukne armér og ben eller skjære i stygge verkefingre eller trekke verkende tenner så tårene spratt nedover kinnskjegget på barske sjøulker. Selv opplevde han dramatikken ved å kullseile i uvær på havet og bli berget etter å ha klamret seg til råseilet i over en time.

Han trodde ikke det var mange som forstod hvilke farer norske leger kunne utsettes for under sine dagligdagse ferder ved natt og ved dag, ofte alene på uveisomme trakter. På syketurene hadde han mer enn en gang kjørt sleden gjennom isen, men likevel klart å berge både seg selv og hesten.⁸

Emigrantlege

Dr. Anton J. Sand rakk akkurat å feire sin 30-årsdag den 24. april 1874 før han igjen tok permisjon. Han hadde søkt og fått jobb som emigrantlege. Det var en tid med stor utvandring, og nye emigrantlover krevde helsekontroll både før ombordstigning og underveis. Til dette trengtes fagkyndig medisinsk bistand fra leger. Dr. Sand fulgte emigrantskipet på den 2 uker lange overfarten. Han skulle sørge for at mannskap og passasjerer var ved god helse og helbred underveis. På innvandringshavnene i New York og Quebec ventet nemlig testing ved kontrollstasjoner. Med smittsomme sykdommer om bord kunne de syke bli satt i karantene mens skipperen risikerte bøter.

Anton Julius Sand forteller selv til "Norges Læger" at han i begynnelsen av mai 1874 «avreiste som Emigrantlæge til New York og foretok derfra en rundreise til Wisconsin og Minnesota, hvorfra han vendte tilbake over Antwerpen i august. Fra østkysten reiste han altså hundrevis av mil videre inn i landet. På jernbaneskiner, langs kanaler

⁷Det skulle ikke forundre forfatteren om han under dette oppdraget fikk møte distriktslegen i Stavanger, dr. Kristian August Stang og ikke minst en av hans døtre, nemlig den 20 år gamle Sofie Augusta, som skulle bli hans hustru to år senere.

⁸F.C. Kjær: «Norges Læger 1800-1886».

og seilbare elver kom han til slutt fram til de fruktbare jordbruksdistriktene syd for «the great lakes». En het sommerdag var han framme ved La Crosse City ved Mississippielva i staten Wisconsin. Der stod en kar og ventet på ham med et bredt glis.

Fem år var gått siden sist han så *Knut Ørn Høegh*, den gamle kompis og studiekamerat. Han hadde hatt suksess i Amerika, var lykkelig gift med Anna, født Rasmussen, og Ragna het deres to år gamle datter. På sitt private hospital i La Crosse hadde han god søkning av både norske og utenlandske pasienter som kom fra fjern og nær for å søke hans bistand.

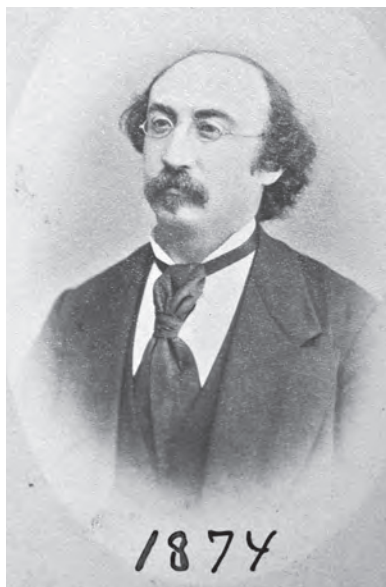
Vennene foretok en rundreise i «bygdelag» som hadde et overveiende antall norsk-ættede. Dr. Sand fikk treffe emigranter som fra heller fattige kår hadde vokst mye i velstand i løpet av 15-20 år. Her var norsk-lutherske menigheter, norske hospitaler og foreninger. Han ble overrasket over å finne i selve hjertet av landet, så langt unna ankomststedet, en by der språket og levemåten så klart minnet om hjemlandets. Men ville han flytte hit og representere norsk vitenskap i en fremmed verdensdel? Eller hadde han en fremtid i Norge?

Konge på Reitgjerdet

Så var Anton Julius igjen hjemme i Skedsmo midt i august og fikk snart mye å tenke over. Han var visst ingen romantiker, men Sofie Augusta Stang, distriktslegens datter i Stavanger, hadde han fått sansen for. Så entret han vel dampbåten utpå sensommeren og nøt kveldssolen langs sørlandskysten på vei til henne. I Stavanger fikk han sitt ja, de skulle gifte seg på nyåret i St. Petri kirke.

Da hadde han allerede fått telegrammet som fortalte at han fikk jobben han søkte allerede før han dro til Amerika. Han hadde ikke lenger betenknninger med å tiltre en tjeneste blant hundrevis av innesperrede spedalske pasienter som folk flest unnvek å komme i kontakt med. Den 1. oktober 1874 begynte han som lege og forstander ved Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske, en institusjon som lå i bygda Strinda utenfor Trondheim. Kort etter fikk han lykkeønskninger fra sin gamle studiekamerat Knut Ørn Høegh, som gledet seg over å ha sett i avisene at Anton Julius var blitt lege og forstander på Reitgjerdet.

– Jeg og min kone sender deg vår hjerteligste hilsen og lykkeønsning. Det er en ganske ny bane som nu åpner seg for deg. Å stille med et slikt hospital må nettopp være noe som kan tilfredsstille din smak, og din rike praktiske begavelse vil i stiftelsens administrasjon finne en meget passende virksomhet. Ditt tilkommende liv ligger nu bredt utskåret for deg. Når jeg om noen år viser meg hjemme i Norge, hvor jeg vel ikke lenger har folk som kjennes ved meg, --- så sitter du som en liten konge oppe på Reitgjerdet, hvor du har fått deilige anlegg, bibliotek og alle sådanne luksusgjensander, alt sammen som følge av dine praktiske gaver. --- Om få år vil du få se meg i Norge, om alt går vel. Jeg venter da å bli innlagt i ditt beste værelse sammen med så få spedalske som mulig. Gerhard Armauer Hansen påstår jo sygheden er smittsom. Jeg vil se til å komme dit på en behagelig årstid. Vi vil reise turer ut og fiske etc.

Slik så paret ut den gang de flyttet til Strinda og innledet et nytt kapittel i livet. Anton Julius var da blitt 30 år gammel, Sofie Augusta var 9 år yngre.

Epilog

Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske kom i gang høsten 1861 på Karlseng, en parsell på 50 dekar som gården Reitgjerdet i Strinda hadde solgt til Staten i 1855. Her var plass for opptil 250 spedalske pasienter som kom fra Møre i sør til Finnmark i nord. Hensikten var ikke å helbrede dem, men å gi dem forsvarlig og livsvarig pleie og opphold. Reitgjerdet fungerte som pleiestiftelse i 60 år til den ble nedlagt som lepra-asyl i 1921. Det meste av denne perioden, i hele 40 år, var det dr. Anton Julius Sand som ledet og organiserte virksomheten ved pleiestiftelsen. Samtidig fungerte han som de spedalskes lege. Han fikk et helt lite samfunn å ta seg av sammen med de ansatte når pasientenes liv og aktiviteter, opphold med fritid, søvn, velvære, helse og ulike samværsformer skulle ivaretas innenfor institusjonens rammer. (Se min artikkel i Årbok for Strinda 2011).

Man skulle tro at lederrollen på Reitgjerdet var utfordrende nok for dr. Sand. Når han likevel ble en så velkjent og markant skikkelse i Strinda, skyldes det også at han involverte seg i bygdas liv på en rekke områder. Han engasjerte seg politisk både i formannskapet (bl.a. som ordfører) og i jordbrukssamvirkets organisasjoner samtidig som han påtok seg verv i en rekke kommunale nemnder og komiteer. Han var også interessert i landbruk, og sikret seg en parsell av Reitgjerdet der han drev både dyre- og planteforsøk. Kanskje fantes fremdeles noe av farfarens, Ole Sands, blod i hans årer, for dr. Sand ble også godseier og eiendomsbesitter. Han kjøpte Granåsen gård i 1878 og senere gården Brøset samt flere eiendommer på Ladehammeren. I dag finnes ei gate på Tyholt oppkalt etter mannen som så ettertrykkelig gjorde strinding av seg: Dr. *Sands veg*.

Dr. Sand ved skrivebordet.

Det ligger utenfor rammen av denne artikkelen å skildre *familie mannen* Anton Julius Sand. Han ble gift med den nesten 9 år yngre Sofie Augusta (Stang) i den vakre St. Petri kirke i Stavanger den 18. januar 1875. De bosatte seg i forstanderboligen «Sommerro» på Reitgjerdet, senere på Granåsen. Med tiden fikk de 11 barn, hvorav 8 vokste opp.

Anton Julius Sand, «glunten» fra Helgeland, døde 16. mai 1916 og ble gravlagt på Lade kirkegård.

Kilder og henvisninger

Statsarkivet i Trondheim (SAT)

- Distriktslegen i Nesna, innkomne brev 1843-1860.
- Arkiv Pe 58. Anton J Sand. Brev fra La Crosse 28/10 1874.
- Reitgjerdet, journalsaker B.d.7: «Instrux for Candidatene ved Rigshospitalets medicinske og chirurgiske Afdelinger.»

- Håndskrevet notat fra Anton J. Sand om tjenesten ved Ambulansen, Reitgjerdet. J.saker 1869-1915.
- Trondhjems katedralskole, skoleprotokoll.

Digitalarkivet

- Pantebok Strinda og Selbo Sorenskriveri 1801-1810 (Tesli)
- Pantebok Fosen 1810-22 (Moltuen)
- Nesna: Ministerialbok 1840-54. (fødsel, dåp)
- Min bok. Vår Frue Kirke 1856-72 (konfirmasjon)
- Folketellinger

Brev fra Ole Sand dat. 7/2 1808.

Aviser

- Trondhjems skoles alene privilegerede Adressecontoirs Efterretninger (Adr.) Spredte nr 1810-1818, 1860, 1870-1871.
- Dagbladet, Morgenbladet, Aftenposten og Bergens Adressecontoirs Efterretninger, spredte nummer 1870-1871.

Bøker og artikler

Breida, Jan P. : «Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske - et 150-årsminne. En hjørnestein i norsk helsevesen.» *Årbok for Strinda historielag*. Trondheim 2011.

Dunant, Henri: *Minner fra Solferino*. Oslo 1999.

Kjær, F. C.: *Norges Læger i det nittende Aarhundrede. 1800-1886*. Chr.a. 1890.

Mathiesen, Henrik: *Strinden Sparebank i fem og sytti aar. 1842-1917*. Trondhjem 1917.

Når ikke annet er nevnt, er bildene utlånt av etterkommere av Anton Julius og Sofie Augusta Sand.

Jan P. Breida, f. 1937, er lektor med historie hovedfag.